

AYRIMCILIK SORUNU BAĞLAMINDA BULGARİSTAN'DAKİ TÜRK AZINLIK: 1989 SONRASI DÖNEM

Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ* - Zeynep ŞEN KALFA**

Öz

Bu çalışmanın amacı, 1989 yılı sonrası Bulgaristan'da yaşayan ve ülke nüfusunun yaklaşık % 10'unu oluşturan Türk azınlığın ülke içinde yaşadığı ayrımcılık sorununu ele almaktır. Bu bağlamda ele alınan ayrımcılık sorunu, Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığa göre yasal, ekonomik ve kültürel olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Metodolojik açıdan bu çalışmada, kartopu yöntemi kullanılmış olup, Türk azınlık parti temsilcileri başta olmak üzere bu konu ile ilgilenen diğer temsilcilerle Bulgaristan'da yapılan röportajlara dayanmaktadır. Ayrıca çalışmaya ışık tutabilecek konu ile alakalı her türlü yazılı ve görsel kaynaklar ikincil veri olarak kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda, komünizm dönemi ile kıyaslandığında Bulgaristan'daki Türklerin durumunda belirgin iyileşmeler olsa da, bahsedilen azınlığın 1989 sonrası dönemde farklı şekillerde yasal, ekonomik ve kültürel ayrımcılığa maruz kaldığı görülmektedir. Türk azınlığın maruz kaldığı sorunlar çalışmada ayrıntılı bir şekilde ele alınmış olup, bu sorunların aşılabilmesi için birtakım önerilere de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bulgaristan'daki Türk Azınlık, Bulgaristan Türkleri, Azınlık Sorunları, Risk Altındaki Azınlıklar, Ayrımcılık.

The Discrimination Issue Toward the Turkish Minority In Bulgaria In The Post-1989 Era

Abstract

This study aims to deal with the discrimination problem experienced by the Turkish minority living in Bulgaria after 1989 and constituting approximately

Geliş Tarihi: 15 Ekim 2021 - Kabul Tarihi: 14 Kasım 2021.

Atıf Bilgisi: Muzaffer Ercan Yılmaz - Zeynep Şen Kalfa, "Ayrımcılık Sorunu Bağlamında Bulgaristan'daki Türk Azınlık: 1989 Sonrası Dönem", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 129, Sayı: 255, İstanbul 2021, s. 363-378.

* Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, muzaffercan@uludag.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3938-0579.

** Uludağ Üniversitesi İİBF/Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi, zeynepsen-ius@windowlive.com, ORCID ID: 0000-0003-1199-8702.

10 % of the country's population. In this context, the issue of discrimination is grouped under three headings: legal, economic, and cultural, according to the Turkish minority living in Bulgaria. Methodologically, the snowball method was used in this study. It is based on interviews made in Bulgaria with other representatives of the Turkish minority party, especially those interested in this subject. In addition, all kinds of written and visual sources related to the topic that could shed light on the study were used as secondary data. In line with the data obtained from the study, although there are significant improvements in the situation of Turks in Bulgaria compared to the communist period, it is seen that the mentioned minority was exposed to legal, economic, and cultural discrimination in different ways in the post-1989 period. Also, in this study, the problems faced by the Turkish minority were discussed in detail, and some suggestions were also included to overcome these problems.

Keywords: Turkish Minority in Bulgaria, Bulgarian Turks, Minority Issues, Minorities At Risk, Discrimination.

Giriş

Azınlıklar, buldukları ülkelerde sıklıkla baskı, asimilasyon ve ayrımcılığa maruz kalabilen kırılgan insan topluluklarıdır. Uluslararası hukuk açısından azınlık kavramının, üzerinde fikir birliğine varılmış net bir tanımı yoktur. Sosyolojik bir kavram olarak azınlık, bir devlet ülkesinde sayısal bakımdan az olan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan grupları ifade etmektedir. Bu grupların genellikle dil, din/mezhep veya etnik köken itibarıyla bir farklılığa sahip olmaları gerektiği, çoğunluktan bunlardan biri veya hepsi ile ayrıştıkları literatürde kabul gören bir genellemedir.¹

Dünyada tamamen homojen nüfusa sahip hiçbir ülke yoktur. Diğer bir ifadeyle, her ülke az ya da çok bir ya da birden fazla azınlık nüfus barındırmaktadır. Bu yadsıma durum, azınlıkların karşılaştıkları farklı zorlukları, genel bir ifadeyle dünya gündeminden neredeyse hiç düşmeyen azınlık sorununu da beraberinde getirmektedir.

Bulgaristan da bir istisna değildir. Bu ülke de, pek çok Balkan ülkesi gibi, çok sayıda azınlık barındıran bir ülkedir. Ancak yaklaşık sekiz milyonluk bu küçük Balkan ülkesinin en az % 10'luk bir kısmını, ülkedeki Türk nüfus oluşturmaktadır. Bulgaristan'da komünist yönetimin çöktüğü 1989 yılına kadar ülkedeki Türk azınlık çok büyük baskı ve asimilasyon politikalarının kurbanı olmuş, etnik kimlikleri reddedilmiş, hatta toplu halde isim değiştirmeye zorlanarak Komünist Parti tarafından asimile edilmeye çalışılmıştır. 1989 sonrasında yaşanan rejim değişikliği sonrasında durumda kısmi iyileşme başlamış, özellikle Bulgaristan Devleti Avrupa Birliği (AB) hedefine yönelince, çok temel bir AB ilkesi olan "ayrım gözetmeme" (non-discrimination) ilkesi çerçevesinde insan hakları ve azınlık hakları doğrultusunda daha somut adımlar atmaya başlamıştır. Bu kapsamda Bulgaristan ayrıca 7 Eylül 1992 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış, 2007 yılında gerçekleşen AB üyeliği de, Bulgaristan'ın demokratikleşme ve hukuk devletine geçiş sürecini taçlandıran bir gelişme olarak kaydedilmiştir.

¹ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 17. Baskı, Turhan Kitap, Ankara 2018, s. 74.

Bulgaristan'ın komünist rejimi terk etmesi ve AB hedefine yönelmesi, kuşkusuz ülkedeki Türklerin haklarını kullanabilmeleri adına göz ardı edilemeyecek olumlu gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde AB üyeliği de, AB hukukuna uyumu zorunlu kıldığından, Bulgaristan'da artık kritik bir azınlık sorunu kalmadığı düşünülebilir ve nitekim bu, Bulgar yetkililerce de sıkça ifade edilmiştir.

Ancak gerçekte durum böyle midir? Daha açık bir ifadeyle, AB ile bütünleşen Bulgaristan'da artık bir Türk azınlık sorunu kalmamış mıdır? Yoksa ülkedeki Türk azınlık, belki komünist rejim dönemindeki kadar keskin olmayan, fakat kendini yine de bariz bir biçimde hissettiren değişik baskı ve ayrımcılık politikalarına mı maruz kalmaktadırlar? Başka bir ifadeyle, “ayırım gözetme” ilkesi gerçek anlamda ne ölçüde yaşama geçirebilmiştir?

İşte bu temel araştırma sorularından yola çıkan çalışma, 1989 sonrası döneme ilişkin olarak Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığı mercek altına almaktadır. Metodolojik açıdan çalışma, temelde Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlık temsilcileriyle yüz-yüze derinlemesine mülakat tekniğine dayanmıştır. Mülakat yapılacak kişiler kartopu yöntemine göre seçilmiş ve toplamda on iki kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ortalama yarım saat ile kırk beş dakika aralığında gerçekleştirilen mülakatlarda görüşmecilere, Türk azınlık olarak Bulgaristan'da yaşamının hissettirdikleri, çoğunlukla uyum ve entegrasyon konusunda yaşadıkları deneyimler, kamusal hizmetlere erişim noktasında güçlüklerle karşılaşmış ve karşılaşmadıkları ve ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıklarına yönelik sorular yöneltilmiştir. Söz konusu bu birincil verilerin yanı sıra, konu ile ilgili yazılı ve görsel kaynaklar da ikincil veri olarak kullanılmıştır.

1989 sonrası dönemi daha sağlıklı değerlendirebilmek adına, anılan dönem öncesinin kısa bir özeti ile başlayan çalışma, verilerin analizi doğrultusunda çalışmanın odaklandığı 1989 sonrası dönemin tartışılması ve değerlendirilmesiyle devam edecektir. Çalışmayı sonlandırırken, sorunlu alanlara ilişkin kolektif uyuşmazlık çözümü ve toplumsal barışı desteklemeye yönelik birtakım önerilere de yer verilecektir.

1989 Öncesi Dönem: Kimlik Çatışması ve Tarihsel Arka Plan

AB verileri Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın 800.000-850.000 aralığında olduğunu gösterse de komünist yönetim döneminde izlenen asimilasyon politikalarından ötürü, Türk azınlığın gerçek nüfusunun bu rakamın çok üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Türk kaynaklı atıflarda genellikle bir milyon ile bir buçuk milyon arası rakamlar telaffuz edilmektedir.²

Rakamlar tartışmalı da olsa, Türk azınlığın en düşük ihtimalle Bulgaristan nüfusunun % 10'una karşılık gelen büyük bir topluluk olduğu ortadadır. Zaten tarihsel olarak Bulgaristan Devleti'nin Türklere yönelik tehdit algısını da, bu büyüklük oluşturmaktadır. Kaldı ki % 10'luk rakamlar geniş ölçekli asimilasyon politikaları sonrası günümüzde ifade edilen rakamlar olup, bu

² Balgöç, “Bulgaristan Azınlık Raporu”. <http://www.balgoc.org.tr/bilgi/bulgazinlik.html>, (20.10.2020).

rakamların geçmişte çok daha yüksek düzeyde olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

Bulgarların etnik kökeni üzerine değişik görüşler ileri sürülmüşse de, Attila Hunları ile birlikte bölgeye geldikleri, dolayısıyla Türk orijine sahip oldukları, ancak 6. yüzyıldan itibaren bünyelerine giren Slav ırkın kültürünün etkisinde kalarak zaman içerisinde kültürel olarak Slavlaştıkları genel kabul gören tezlerden biridir.³ Fakat öyle bile olsa, Bulgar etnik kimliğinin Slav dili ve Hristiyanlık temelinde kristalleştiği, yine bu temelde diğer gruplara yönelik “*etnosentrik*” bir yapı kazandığı yadsınamaz bir gerçektir. Zaten sosyal kimlikler, doğuştan sahip olunmayan, bireylerin gelişim sürecinde sosyalleşme ve idealleştirme sonucu sosyal olarak inşa edilen, fakat bir kez oluşuktan sonra değişime dirençli hale gelen realitelerdir.⁴

Daha açık bir biçimde belirtmek gerekirse, insan gelişimine ilişkin araştırmalardan öğrendiğimiz kadarıyla, birey herhangi bir bilinç veya etnik kimlikle dünyaya gelmemektedir. Bireyin etnik kimliği, küçüklüğünden itibaren girdiği sosyal etkileşimlerin bir toplamı olan sosyalleşme süreci sonucu şekillenmektedir. Dolayısıyla bu süreçte, etnik kimliğin oluşumuna etki eden faktörler de değişiklik gösterebilmektedir. Bireyi şekillendiren kimi sosyal çevreler, örneğin soy ya da kan bağına önem verebilirken, kimileri ortak dil, kültür, tarih gibi etkenlere daha fazla vurgu yapabilmektedir.⁵ Nitekim geleneksel toplumlarda genellikle kan bağına, endüstrileşmiş toplumlarda ise ortak dil, ortak çıkar ve birlikteliğin daha belirleyici olduğu gözlenmektedir.

Ancak nasıl şekillenirse şekillensin, emin olduğumuz bir şey varsa, o da etnik kimliğin bir kez oluşuktan sonra son derece katı bir hale gelmesi ve değişime yönelik elastikiyetini büyük ölçüde kaybetmesidir. Her ne kadar teorik olarak etnik kimliğin değişimi, diğer sosyal kimlikler gibi, mümkün olsa da, bunun istisnai durumlar dışında pek gerçekleşmediğini görmekteyiz.

Etnik kimliğin bu denli katı olmasının temel nedeni, söz konusu kimlik ile benlik arasında kurulan güçlü psikolojik bağda yatmaktadır. Yakın aile bağlarıyla gelişme ve sosyalleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu bağ, bireyin en temel ihtiyaçlarından olan aitlik ve güvenlik, sevmeye ve sevilme ihtiyaçlarını karşıladığı için değişimi oldukça zordur. O kadar ki, etnik grubun bir başarısı çoğu kez şahsi bir başarı gibi algılanmakta, yine grup başarısızlığı aynı biçimde şahsi bir başarısızlık gibi acı verebilmektedir.⁶

Ancak etnik kimlik doğal ve evrensel bir olgu olmakla birlikte, bunun doğrudan bir çatışma kaynağı olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Eğer böyle olsaydı, dünya üzerinde yüzlerce farklı etnik grubun, sadece farklılık temelinde birbirleriyle sürekli mücadele halinde olmaları gerekirdi. Fakat yine de her etnik kimlik, kendisinden olmayanları az ya da çok bir tehdit olarak

³ Bkz: İbrahim Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1985; Osman Karatay, *Bulgarlar: Yitik Bir Türk Kavmi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.

⁴ Eric Rayner, *Human Development: An Introduction to the Psychodynamics of Growth, Maturity and Ageing*, Routledge, New York 2005.

⁵ Richard Jenkins, *Social Identity*, Routledge, London and New York 2004.

⁶ Steve Fenton, *Ethnicity*, Blackwell, Malden, MA 2003, pp. 3-4.

görme eğilimindedir. İleri derecede sanayileşmiş, demokratik toplumlarda bu durum daha az hissedilirken, gelişmekte olan toplumlarda ise daha belirgin bir biçimde kendini gösterebilmektedir. Bunun azınlıklar yönünden sonucu, azınlıkların da aynı biçimde dominant grubun baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalabilmeleri riskidir.

Bulgaristan'daki durum da çok farklı değildir. 11. ve 12. yüzyıllardan itibaren bugünkü Bulgaristan'a göç etmeye başlayan Türklerle, orijinleri Türk dahi olsa farklı bir sosyal kimlikle kendilerini tanımlayan Bulgarlar arasında bir kimlik çatışması durumu ortaya çıkmıştır. Bu çatışma gerçekte büyük çaplı bir fiziksel çatışma olarak kendini göstermemiştir. Ancak daha çok iki toplum arasına psikolojik bariyerler ören bir etken olarak belirlemiştir. Türk ve Bulgar toplumları ayrı köylerde veya bölgelerde yaşamayı tercih etmişler, kent türü büyük yerleşim yerlerinde ise ayrı mahallelerde ikamet etmişlerdir. Dil ve din farkı ile bu farklılık temelinde şekillenen kültür, iki toplum arasındaki iletişim ve etkileşimi minimum düzeyde tutmuştur.⁷

14. yüzyıl sonlarından itibaren Bulgaristan topraklarının Osmanlı Devleti egemenliğine girmesiyle, Osmanlı'nın "Balkanlaştırma" politikası çerçevesinde Bulgaristan'a daha fazla Türk nüfus gönderilmeye başlanmış ve bu kez kendini Bulgar olarak tanımlayan topluluk, sayıca kendi bölgelerinde çok olsalar dahi, genel anlamda çoğunluğun egemenliğinde yaşar bir pozisyona gerilemişlerdir. Beş yüzyıla yakın bir süre Osmanlı egemenliğinde kalan Bulgarlar, toplu bir tarihsel travma tecrübe etmemiş olsalar dahi, bu dönemi kendi sosyal kimliklerine büyük bir tehdit olarak algılamışlardır ve sosyal hafızalarına da bu şekilde kazımışlardır. Dolayısıyla 19. yüzyıl sonlarına doğru bağımsızlığını kazanan Bulgaristan'ın ulus inşa etme süreci, kaçınılmaz bir biçimde Osmanlı ve Türk karşıtlığı üzerine şekillenmiştir.⁸ Bu çerçevede ülkedeki Türk nüfus çeşitli baskılarla göçe zorlanmış, göç ettiremeyenler ise asimile edilmeye çalışılmıştır.

Ancak asıl kırılma İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. Her şeyden önce savaş sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu uluslararası sistemde Bulgaristan, konumunu Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu Bloğu içerisinde yer alma şeklinde belirlemiştir. Daha doğrusu Sovyetler Birliği ordusunun Balkanlar'ın büyük bir bölümünü fiilen kontrol etmesi sonucu böyle olmuştur. Bu durum, ABD önderliğindeki karşı blokta yer alan Türkiye'nin, Bulgaristan'daki Türk azınlığa sahip çıkamama, ya da yeterince çıkamama sonucunu beraberinde getirmiştir. Zira Türkiye'nin Türk azınlığın haklarını koruma yönünde atacağı adımlar, bloklar arası ilişkilere etki etme potansiyeline sahip olduğundan, Bulgaristan Türkiye'nin bu yönde bir risk alamayacağını hesap etmiştir.

Öte yandan İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Sovyetler Birliği'nin de bariz desteğiyle, Bulgaristan İşçi Partisi ve İşçilerin Sosyal Demokrat Partisi'nin birleşmesi ile ortaya çıkan Bulgaristan Komünist Partisi (BKP), he-

⁷ Richard J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, Çev. Nuray Ekici, JeoPolitika Yayınları, Bursa 2007, s. 15.

⁸ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Yayınları, Ankara 2004.

men hemen alternatifsiz bir biçimde yönetimi devralmıştır. Başlangıçta rejimi güçlendirme gayreti içerisinde olan ve bu bağlamda çok fazla toplumsal huzursuzluk yaratmama gayreti içerisinde olan BKP, özellikle 1970'li yıllara gelindiğinde, Bulgaristan'da mutlak itaate dayalı tek bir ulus yaratma politikasına yönelmiştir. Bu çerçevede önce Pomak ve Çingenelerin adları, Bulgar adlarıyla değiştirilmeye başlanmıştır.⁹ Bu arada ülkede yaşayan çok küçük orandaki Yunan, Ermeni ve Yahudilerin isimlerine pek dokunulmamış, zira bunlar sayıca çok küçük olduklarından, hem tek ulus politikasına tehdit olarak algılanmamış, hem de Bulgar diline ve dinine çok yabancı olarak değerlendirilmemişlerdir.

1980'li yıllarda ise Bulgaristan yönetimi asıl büyük tehdit olarak gördükleri Türkleri hedef almaya ve özellikle söz konusu yılların ikinci yarısından itibaren Türk isimlerini zorla değiştirilmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, anadilde konuşmanın yasaklanması başta olmak üzere, ibadethanelerin kapatılması, cenaze veya sünnet gibi dini vecibelerin yerine getirilmesi konularında getirilen kısıtlamalar türünden pek çok insan hakları ihlali yaşanmıştır.¹⁰ Hatta Bulgaristan yönetimi, Türklerin aslında Bulgar oldukları, Osmanlı yönetimi döneminde zorla Türkleştirildikleri gibi savlar dahi ortaya atmaya başlamışlardır. Salt asimilasyon politikasının meşrulaştırılmasına yönelik bu savlar Türkler arasında bir karşılık bulmasa da, uluslararası arenada durumu bilmeyen, özellikle de kimi Türk karşıtı çevrelerce, Bulgaristan yönetiminin girişimlerinin “anlaşılır” olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Türkiye bu durumdan çok rahatsız olmuş ve Bulgar yönetimini Arap Birliği, İslam Konferansı Örgütü, Birleşmiş Milletler gibi pek çok uluslararası toplum örgütlenmelerine şikâyet etmişse de, istediği desteği alamamıştır.¹¹

Yine de Bulgaristan'da yaşananların yurt dışına taşarak Avrupa kamuoyuna yansması sonucu, politik mahkumlarıyla ünlü Belene Kampı 1987 yılında kapatılmış, 1989 yılına kadar süren baskılar sonucu da Bulgaristan yönetimi nihayet Türk azınlığın ülkeden göç etmesine izin vermiştir. Bu gelişme üzerine Türkiye'nin sınır kapıları, dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın talimatlarıyla Bulgaristan Türklerine açılmıştır. 1989 yılı yaz aylarında yoğunluk kazanan göç hareketiyle birlikte bir yıl içerisinde yaklaşık 350 bin kişi Türkiye'ye göç etmiştir. Daha küçük oranlarda olmak üzere diğer bazı Bulgaristan Türkleri ise değişik Avrupa ülkelerine dağılmışlardır.

Bu büyük göç dalgasının ardından Bulgaristan'daki Türk topluluğu âdeta başsız bir gövde gibi kalmıştır. Çünkü göç edenlerin büyük bir kısmını aydın ve iyi eğitilmiş kesim oluşturmuştur.¹² Geride kalanların yeniden kendilerini yaratmaları ise uzun zaman almış ve bu süre de Bulgar yönetiminin asimilasyon politikalarında bir avantaj olarak kullanılmıştır. Yine de her türlü

⁹ Birgül Demirtaş Coşkun, *Bulgaristan'la Yeni Dönem: Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri*, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s. 24.

¹⁰ Emin Atasoy, *Bizden Olan Ötekiler: Asimilasyon Kıskaçındaki Bulgaristan Türkleri*, MKM Yayıncılık, Bursa 2011.

¹¹ Faruk Sönmezoglu, *Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2006, s. 455-456.

¹² Kader Özlem, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık*, Dora, Bursa 2019.

göçe zorlama ve asimilasyon politikalarına rağmen Türk topluluğu yok olmamış ve en olumsuz şartlarda dahi varlığını korumasını bilmiştir. Bugün Bulgaristan nüfusunun en az % 10'una tekabül eden Türk azınlık özellikle Sofya, Şumnu, Kırcaali, Filibe ve Dobruca kentlerinde yoğun olarak yaşamaktadır. Bulgaristan'da Türk kimliği çerçevesinde, Türklere yakın akraba konumunda olan Tatarlar ve Gagavuzlar da bulunmaktadır.

1989 Sonrası Bulgaristan Türk Azınlığı ve Ayrımcılık Sorunu

1989 yılı sonlarında Bulgaristan'da komünizmin yıkılması ve Todor Jivkov önderliğindeki BKP'nin iktidardan düşmesinin ardından genel olarak insan hakları ve spesifik olarak azınlık hakları alanlarında olumlu bir gelişim süreci başlamıştır. Bu bağlamda öncelikle temel hak ve özgürlüklerin baskı altında tutulmasından vazgeçilmiştir. 1991 yılında kabul edilen ve hâlâ yürürlükte olan Bulgaristan Anayasası modern anlamda insan haklarını hem listelemiş, hem de ihlal girişimlerine karşı koruma mekanizmaları geliştirmiştir. Bunun yanı sıra Bulgaristan, insan hakları konusunda pek çok uluslararası antlaşmaya da taraf olmaya başlamıştır. Örneğin 1992 yılında Avrupa Konseyi'ne üye olan Bulgaristan, 7 Eylül 1992 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış, yine 11 Ekim 1997'de Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'ne imza koymuştur. Ancak bunlardan da önemlisi, Batı Avrupa ile bütünleşme ve AB'ye en kısa sürede entegre olma niyetini ortaya koyan Bulgaristan, Kopenhag kriterleri doğrultusunda AB müktesebatına uyum sağlamak için yerel mevzuatını AB mevzuatına uyumlu hale getirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede 1998 yılından 2005 yılına kadar AB komisyonu tarafından çeşitli uyarılara maruz kalan Bulgaristan'da azınlık hakları, en azından hukuksal düzeyde, uluslararası standartlara yaklaşmıştır. Nitekim AB Komisyonu'nun AB üyesi olmadan önce Bulgaristan'la ilgili olarak 26 Eylül 2006 tarihinde yayımladığı son raporunda, ülkede gerçekleştirilen reform ve düzenlemelerin takdirle karşılandığı ifade edilmiştir. Ayrıca raporun sonuç kısmında Bulgaristan'ın, Kopenhag kriterleri doğrultusunda AB siyasi, ekonomik ve hukuki kriterlerine yeterli derecede uyum sağladığı açıklanmış ve böylece ülkenin Birliğe tam üyeliğinin 01 Ocak 2007'de gerçekleşmesinin önü açılmıştır.¹³

Bugün Bulgaristan'da çok partili demokratik siyasal hayata geçişin üzerinden yaklaşık 30 yıl, AB üyeliğinin üzerinden ise 13 yıl geçmiş bulunmaktadır. Ülkedeki Türk azınlığın durumu genel olarak değerlendirildiğinde, komünist döneme göre büyük ilerlemeler kaydedildiği göz ardı edilemez bir gerçektir. Örneğin Türklerin Hak ve Özgürlükler Hareketi Bulgar siyasi yaşamında bir yer edinmiş, en azından hareketin izole edilme politikasından vazgeçilmiş, anadili Bulgarca olmayanlara kendi dillerinde eğitim hakkı tanınmış, Türkçe basın yayın faaliyetlerine izin verilmiş, dinsel faaliyetlerde de yine kısmi bir serbestleşme dönemine girilmiştir. Fakat öte yandan Bulgaristan'da yaşayan

¹³ Sema Ibryam, *AB'ye Uyum Sürecinde Bulgaristan'da Değişen Azınlık Hakları Anlayışı ve Yükselişe Geçen Milliyetçiliğin Siyasal Tezahürü*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 12.

Türk azınlık liderleri ve diğer ilgililerle yapılan yüz-yüze görüşmelere bakıldığında, Türk azınlığa yönelik bazı yapısal veya uygulamaya dönük sorunların hâlâ ciddi düzeyde devam ettiği görülmektedir. Bu sorunlar temelde ayrımcılık ile alakalı olup, üç ana başlık altında özetlenebilir: Yasal ayrımcılık, ekonomik ayrımcılık ve kültürel ayrımcılık.

Yasal Ayrımcılık

Ayrımcılığın en bariz şekli, yasal ayrımcılıktır. Yasal ayrımcılık, en genel bir ifadeyle, hukuk önünde veya siyasal sistem içerisinde azınlık gruplarına eşit hak ve olanakların sağlanmamasını ifade eder. Bu, kamu hizmetlerine alımlarda azınlıklara konan kısıtlamalar, seçme ve seçilme hakkının azınlıklar aleyhine sınırlandırılması ve genel olarak kamusal alanlarda azınlıkların “eşit yurttaş” statüsüne sahip olamamaları şeklinde kendini gösterebilir.¹⁴

Gerçekte 1991 yılında kabul edilen Bulgaristan Anayasası ve onu izleyen yerel mevzuat her türlü yasal ayrımcılığı yasaklamakta ve yasa önünde tüm Bulgar vatandaşlarına eşit haklar tanımaktadır. Ancak uygulama bundan farklıdır.

Öncelikle Bulgaristan yönetiminin Türkleri azınlık olarak tanıdığına dair bir düzenleme mevcut değildir. Bu durum, herkese eşit haklar sağlama gayesi ile meşrulaştırılmaya çalışılsa da, kaçınılmaz bir biçimde Türk azınlığının Bulgar çoğunluk nezdinde bir çoğunluk yönetimi ve bunun sonuçlarına maruz kalması durumunu beraberinde getirmektedir. Sadece Bulgaristan Anayasası'nın 36. maddesinin 2. fıkrasında “*anadili Bulgarca olmayan Bulgar vatandaşları*” ifadesi geçmek suretiyle bir azınlık atfı yer alsaydı da, grup hakları düzeyinde bunun bir karşılığı bulunmamaktadır. Oysa azınlık haklarının özü zaten azınlık gruplarının çoğunluğa ezdirilmemesi için, bu gruplara çoğunluktan ayrı haklar tanınması ve bunların sorunsuzca uygulanmasıdır. Böyle bir durum Bulgaristan'da söz konusu değildir. Bu durumun bir yansıması olarak Türkler, ayrıca Bulgaristan ulusal meclisinde temsil noktasında da sıkıntı yaşamaktadırlar.

Diğer yandan “*yasa önünde eşitlik*” bağlamında da uygulamada ciddi sıkıntılarla karşılaşıldığı, yapılan yüz-yüze görüşmelerden anlaşılmaktadır. Kamu hizmetlerine alımlarda Bulgarlar tercih sebebi olmakta, özellikle emniyet, istihbarat, yargı, askerlik gibi kritik kamu hizmetlerinden Türkler çeşitli bahanelerle uzak tutulmaya çalışılmaktadır. “*Yasa önünde eşitlik ve kamu hizmetlerine alımlarda ayırım gözetmeme*” ilkesi ancak alt düzey ve kritik olarak değerlendirilmeyen kamusal hizmetler için söz konusu olmakta, diğer durumlarda ise göz ardı edilemeyecek bir ayrımcılık uygulanmaktadır. Bu yöndeki eleştirilere Bulgar otoriteler yasada herhangi bir ayrımcılık yer almadığına dair savunmada bulunsalar da, buradaki ayrımcılık zaten bizatihi yasanın kendisinden kaynaklanan değil, ama yasanın gerektiği gibi, hukuken ifadeyle, “*aslına ve ruhuna uygun*” uygulanmamasından kaynaklanan ayrımcılıktır. Yine 2019 yılı itibarıyla Razgrad valisi olarak görev yapan Günay

¹⁴ Muzaffer Ercan Yılmaz, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Etnik Çatışmalar*, Nobel, Ankara 2007, s. 11.

Hüsmen, Bulgar yetkililerce yasal ayrımcılık olmadığına dair bir kanıt olarak gösterilse de, bu ve benzeri bazı atamaların gerçekte uluslararası baskı ve eleştirileri önlemek adına sembolik olarak yapıldığı, nitekim oransal olarak da söz konusu atamaların yasal ayrımcılık sorununu ortadan kaldırır bir nitelik taşımadığı anlaşılmaktadır.

Ekonomik Ayrımcılık

Bir diğer ayrımcılık türü, ekonomik ayrımcılıktır. Ekonomik ayrımcılık azınlık gruplarının ulusal gelir dağılımında dezavantajlı bir konumda bırakılmaları, ulusal gelirden daha az pay almaları, sistemsel olarak emek yoğun işlerde çalışmaya zorlanmaları, ekonomik açıdan ilerlemeleri için gerekli koşulların sağlanmamış olması ve bölgesel kaynaklarının dominant grupların hâkimiyetindeki ulusal kaynaklara aktarılması şeklinde gerçekleşebilmektedir.¹⁵

Bulgaristan'daki duruma bakıldığında, öncelikle Türk azınlığın yoğun olarak yaşadıkları yerlerde yatırım eksikliğine bağlı olarak ortaya çıkan yüksek işsizlik oranı hemen dikkat çekmektedir. Örneğin AB üyeliği öncesinde Türklerin ve Pomakların işsizlik oranı genel olarak % 35-38 arasında değişirken, Doğu ve Batı Rodop kırsalında yaşayanlar arasında bu oran % 55'lere kadar yaklaşmıştır.¹⁶ Bulgaristan'ın AB'ye tam üye olmasından sonra bu durum biraz olumlu yönde değişmişse de, halen Türk azınlık arasında işsizlik oranının, net rakamlara ulaşılamasa da, oldukça yüksek düzeyde seyrettiği görülmektedir. Ülkedeki Türklerin önemli bir bölümü dağlık kesimlerdeki arazilerde, başta tütün üretimi olmak üzere, tarım yaparak ve küçük çaplı hayvan yetiştiriciliği ile geçimlerini sağlamaktadır. Yaygın yoksulluk, Türklerin yoğun yaşadıkları kırsal bölgelerde hemen göze çarpmaktadır. Yoksulluk sarmalını kırmaya çalışan kimi gençler şehirlere göç etmekte, ancak kendilerini yine emek yoğun işlerde düşük ücretlerle çalışırken bulmakta, sonuçta yoksulluk ortamından yine kurtulamamaktadırlar. Bulgaristan AB'ye üye olduktan sonra Türkler arasındaki kısmen nitelikli işgücü gelişmiş Batı Avrupa ülkelerine yönelmiş, bu durum Bulgaristan Türklerinin gelir düzeyini bir miktar yükseltmişse de, bu kez de topluluk içi nitelikli eleman sorununu ortaya çıkarmıştır. Nitekim bir Bulgaristan Türkü bir görüşme esnasında, basit bir çatı tamiri için dahi aylarca beklemek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Öte yandan Bulgaristan ekonomisini iyileştirmek üzere AB tarafından gönderilen fonlar da Bulgar yetkililerce Bulgar nüfusun yoğunlukta yaşadığı yerler için kullanılmakta, dolayısıyla Türk nüfus bu iyileştirmelerden de hak ettiği payı alamamaktadır.¹⁷

Kültürel Ayrımcılık

Nihayet ayrımcılığın kendini gösterdiği bir diğer alan da, kültürel ayrımcılıktır. Kültürel ayrımcılık azınlık grup kültürünün dışlanması, kötü portre

¹⁵ Steve Fenton and Harriet Bradley, *Ethnicity and Economy: Race and Class Revisited*, Palgrave Macmillan, New York 2002, pp. 1-15.

¹⁶ Özlem, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık*, s. 323.

¹⁷ A.e., s. 323-324.

edilmesi ya da azınlık kültürüne yeterince yaşam alanı tanınmaması şeklinde ifade edilebilir.¹⁸ Azınlık kültürünün dışlanması ve kötü portre edilmesi daha gizli den gizli ye seyrederken, söz konusu kültüre yaşam alanı tanınmaması daha belirgin bir biçimde kendini gösterebilmektedir.

Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik olarak kültürel ayrımcılığın her iki versiyonu da mevcuttur. Yapılan yüz-yüze görüşmelerde, Türk kültürünün Bulgarlar tarafından gizli veya açık bir şekilde aşağılandığı, modern yaşamın gereklerine uymayan, geri bir kültür olarak değerlendirildiği dile getirilmiştir. Bunun kaçınılmaz bir yansıması olarak da Türklerim popüler sosyal etkinliklerin dışında tutulmaları ve önyargularla anılmaları, sıklıkla karşılaşılan bir durum olarak kendini göstermektedir.

Ancak kültürel ayrımcılığın diğer versiyonu, yani Türk yerel kültürüne yeterince yaşam alanı tanınmaması, Bulgaristan Türkleri açısından daha katlanılması zor bir durumdur. Bu alandaki en ciddi sorun, her şeyden önce Türkçe anadilde eğitim sorunudur. Bulgaristan'daki Türklerin geçmiş yıllarda Türkçe eğitim hakları bulunurken, BKP iktidarı döneminde, 1951-1952 ders yılında, Türkçe okutulan derslerin oranı üçte bire indirilmiş, aynı yıl azınlık okulu kavramı da terk edilerek Türk ve Bulgar okulları birleştirilmeye başlanmıştır. 1959 yılında Türk azınlık okulları tamamen kapatılarak Türkçe, seçmeli ders olarak haftada bir saate indirilmiştir. 1974 yılına gelindiğinde ise Türkçe eğitime tamamen son verilmiştir.¹⁹

Jivkov yönetiminin yıkılmasından sonra, anadilde eğitim konusunda kısmi bir iyileşme süreci yaşanmıştır. Örneğin 1991 yılında Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Türkçenin haftada dört saat okutulmasına izin verilmiştir. 1999 yılında kabul edilen Milli Eğitim Kanunu ile de Türkçe, mecburi seçmeli ders programına alınmıştır. Ancak uygulamada haftada dört saat olarak sunulan Türkçe derslerin hafta sonlarında veya normal eğitim saatleri dışında verilmesi, bu derse olan talebin düşmesine sebep olmuştur. Ayrıca Türkçe dersi alanların ikinci bir yabancı dil dersi seçemeyeceği kuralı getirilerek, Türk azınlık öğrencileri için Türkçe, âdeta bir yabancı dil statüsünde sunulmuştur.²⁰

Diğer yandan 1991 Anayasası'nın 53. maddesinin 5. fıkrası, kanun tarafından belirlenen şartlar altında gerçek ve tüzel kişilerin özel okul açma hakkına sahip olduğunu hükme bağlamaktadır. Buna istinaden Bulgar hükümetinin finansal açıdan desteklediği kimi özel okullar bulmakta, ama aynı destekle açılan bir Türk azınlık okulu bulunmamaktadır. Bulgar yetkililer bu durumu Türk azınlık gençlerinin Türkçeye yeterince ilgilerinin olmamasıyla açıklasalar da, Türk azınlığa bu açıklama tatmin edici gelmemektedir. Bulgaristan Türkleri, Sofya yönetiminin bilinçli bir biçimde anadil konusundaki haklarını asgarî düzeyde tuttuğunu, dolayısıyla bu noktada kültürel bir ayrımcılığa maruz kaldıklarını düşünmektedirler.

¹⁸ A.e., s. 14.

¹⁹ Özlem, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık*, s. 313.

²⁰ A.e., s. 314.

Kültürel ayrımcılık konusunda bir diğer sorunlu alan da, Türkçe yayımlar ve medya meselesidir. Yasal olarak bakıldığında aslında Türkçe yayımlar konusunda komünist dönemdeki yasak kalkmış olmasına rağmen, bu noktada ciddi bir boşluk bulunmaktadır. Ülkede küçük azınlık gruplarının dahi ulusal gazeteleri bulunurken, Türkçe bir ulusal gazete yer almamaktadır. Hâlbuki tarihsel olarak Bulgaristan Türklerinin basın yayın hayatı oldukça zengin olup, örneğin sadece 1878-1939 arası dönemde 132 gazete ile 18 dergiden bahsetmek mümkündür.²¹

Jivkov sonrası dönemde süreli yayımlar konusunda kısmi bir hareketlenme gözlenmiştir. Örneğin Hak ve Özgürlükler Hareketi, Hak ve Özgürlük adı altında bir Türkçe ve Bulgarca karma yayın çıkarmaya başlamıştır. Ancak zaman içerisinde Bulgarca, yayında ağırlık kazanmış ve 1990'lı yılların sonlarına doğru da anılan yayın sonlandırılmıştır. Yine Işık ve Güven adı altında iki yayın organı daha Bulgaristan Türklerinin yayın hayatına kazandırılmışsa da, bunlar da ekonomik gerekçelerle uzun soluklu olamamışlardır.

Günümüzde, Kırcaali Haber Gazetesi, Alev, Mozaik ve Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü'nün resmî yayını olan Müslümanlar Dergisi gibi kimi süreli yayımlar yayın hayatında olsalar da, bunlar Türk nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaktan ve nüfusla orantılı bir yayın profili görünümü sergilemekten oldukça uzak bir noktadılar.

Televizyon yayımları bağlamında ise herhangi bir Türkçe televizyon kanalının bulunmadığını söylemek mümkündür. Sadece 2000 yılından itibaren, o zamanlar AB'ye tam üyelik sürecinde ilerleyen Bulgaristan, devlet televizyon kanalı olan BNT1'de hafta içi her gün 16.00-16.10 saatleri arasında 10 dakika Türkçe yayına başlamıştır. Ancak ülke içindeki aşırı milliyetçi çevreler buna dahi tahammül edemeyip, Türkçe yayının tamamen kaldırılması için 2009 yılında ülke genelinde bir kampanya başlatmışlardır. Hatta o dönemde iktidarda bulunan GERB Partisi konuyu referanduma götürmek istemiş, fakat Türkiye ve AB'den gelen baskılar sonucu geri adım atmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Türkçe televizyon yayını konusu hâlâ sorunlu bir alan olmaya devam etmektedir. Ayrıca sürekli Türkçe yayın yapan bir radyo kanalının da yer almadığını not etmek gerekir.²²

Nihayet Bulgaristan'daki Türk azınlık açısından kültürel ayrımcılığın kendini gösterdiği bir başka alan da, dini nitelikli sorunlar alanıdır. Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü gibi bir kurum bulunmakla ve dini ihtiyaçlara kısmen yanıt vermekle birlikte, din öğretmenlerinin yetersizliği ile vakıf malları konularında ciddi sorunlar bulunmaktadır.

Konuyu bir parça açmak gerekirse, 2000 yılından itibaren isteyen Müslüman ailelerin çocuklarına dini eğitim verebilecekleri esnekliği getirilirken, uygulamada eğitim verebilecek öğretmen yetersizliği hemen dikkat çekmektedir. Çünkü bu alanda eğitim gören öğretmen adayları mezuniyet sonrası ciddi bir işsizlik sorunu ile karşılaşabilmekte, Başmüftülük bünyesinde iş bulsalar

²¹ A.e., s. 319.

²² A.e., s. 320-321.

dahi maaşlarını düzenli alamama durumu söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla dini eğitim verebilecek nitelikte öğretmen, nicelik itibariyle şu an yeterli düzeyde değildir.

Diğer yandan vakıf malları konusunda da ciddi sorunlar bulunmaktadır. Osmanlı döneminde yapılan vakıf eserlerinin büyük kısmı Bulgaristan Devleti bağımsızlığını kazandıktan sonra tahrip edilmiş, hatta yıkılanlar olmuş, komünizm döneminde ise bu yapılar kamulaştırılmıştır. Komünizm sonrası dönemde vakıf mallarının bir kısmı Başmüftülüğe iade edilmeye başlanmışsa da, söz konusu malların büyük bir kısmı halen devlet mülkiyetinde olup, Bulgaristan hükümetinin devir noktasında ağır ve isteksiz davranması dikkat çekicidir.

Sonuç

Üçlü ayrımcılık yaklaşımı çerçevesinde analiz etmeye çalıştığımız Bulgaristan'daki Türk azınlık sorunu, risk altındaki azınlıklara örnek teşkil eden temel sorunlardan biri olarak varlığını korumaya devam etmektedir. Kuşkusuz komünist rejimin terk edilmesinden sonra Bulgaristan'daki Türk azınlığın durumunda, en azından geçmiş yıllara göre, bir iyileşme süreci başlatılmıştır ve Bulgar hükümetinin bu yöndeki çabaları da, AB'ye girme motivasyonu ile ilgili olsun ya da olmasın, takdir görmeye değerdir. Ancak gelinen noktada hâlâ büyük sorunlar bulunmakta ve Bulgaristan Türklerinin maruz kaldıkları ayrımcılık sorunu değişik düzeylerde devam etmektedir.

Yasal ayrımcılık noktasında AB'ye tam üye olan ve üyelik sürecinde Kopenhag kriterleri doğrultusunda iç hukukunu AB hukuku ile büyük ölçüde uyumlaştıran Bulgaristan'da, görünürde azınlık hakları açısından büyük bir sorun yok gibidir. Ancak asıl sorun uygulamada görülen aksaklıklardır. Özellikle Türk azınlık mensuplarıyla yapılan görüşmelerde en ön plana çıkan sorun, kamu alımlarında, özellikle kritik görevlere ilişkin kamu alımlarında, Türk azınlık üyelerinin bariz bir biçimde tercih edilmemesi ve buna yönelik bahaneler üretilmesidir. Dolayısıyla hukuken ne olduğu değil, nasıl uygulandığı temel sorun gibi gözükmektedir. Bazı bireylerin hata yapmaları veya kötü niyetli davranmaları, dünyanın her yerinde rastlanabilecek anlaşılabilir bir durumdur. Ancak devlet adaletli olmak zorundadır. Devletin temel meşruiyet kaynağı budur. Bulgaristan'daki durum, maalesef sistematik düzeyde bir yasal ayrımcılık yapıldığına dair güçlü işaretler taşımaktadır. Eğer Bulgaristan Devleti medeni, demokratik dünya uluslar ailesinin saygın bir üyesi olmak istiyorsa, kamu alımlarında etnik kökenden kaynaklı ayrımcılığın üstesinden gelecek tedbirleri süratle almak zorundadır.

Ekonomik ayrımcılık noktasında da yine Türk azınlığın yoksul pozisyonu, onların çoğunlukla ve sistemle entegre olmalarını engelleyen yapısal bir sorun olarak kendini göstermektedir. Etnik kimlik elbette tek başına da bir değerdir. Ancak araştırmalar göstermektedir ki, refah düzeyi düşük topluluklar, çoğunluk tarafından dışlanma riskiyle karşı karşıya kaldıkları için daha çok kendi içlerine dönmekte, bu da kaçınılmaz bir biçimde "*etnosentrizm*", yani grup içi kayırma ve grup dışını dışlama sorununu beraberinde getirmekte-

dir.²³ Aynı mantık çerçevesinde, refah düzeyi arttıkça toplumlar arası ilişki ve uyum gelişmekte, tolerans artmakta ve azınlık gruplarının sisteme entegrasyon trendi de yükselmektedir.²⁴ Dolayısıyla Bulgaristan Devleti'nin Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı yerlere ilişkin yatırım politikaları üretmesi, buraları kalkındırmaya çalışması, toplumsal uyum ve barış adına isabetli bir yaklaşım olacaktır.

Kültürel ayrımcılık sorunu ise, yukarıda da belirtildiği gibi, çoğu zaman yasal ve ekonomik ayrımcılık kadar bariz olmayan, fakat gizli den gizliye yapısal şiddet (*structural violence*) içeren yaygın sosyal uygulamalara işaret etmektedir.²⁵ Bu durum, etnik gruplar arasında önemli derecede psikolojik bariyerler yaratan ve bu yüzden farklı grupların uyum içinde yaşama olanaklarını kısıtlayan ciddi bir negatif etkidir. Üstelik popüler kültüre nüfuz etmesi ve yaygın sosyal uygulamalar şeklinde kendini göstermesi, sorunun anlaşılması ve ele alınmasını da zorlaştırabilmektedir. Ancak kültürel ayrımcılık devam ettiği sürece toplumlar arasında tam bir barıştan söz etmek mümkün değildir. Çünkü barış, sadece fiziksel şiddetin yokluğu durumu değildir. Pozitif anlamda bir barış, aynı zamanda insanların uyum ve işbirliği içinde yaşadıkları, birbirlerini hem cins olarak gördükleri ve ona uygun davranış sergiledikleri bir anlayışı ifade eder.²⁶ Öte yandan ciddi boyutlarda kültürel ayrımcılığa maruz kalan azınlıklarda dominant gruplara veya onların temsil ettiği sisteme yönelik saldırgan, revizyonist eğilimler gelişmesi de, sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Kültürel ayrımcılıkla mücadele etmek ve toplumlar arası uyumu pekiştirebilmek için "*problem çözüm toplantıları, toplumlar arası diplomasi etkinlikleri, topluluk festivalleri*" organize etmek gibi bir dizi adım atmak mümkündür.²⁷

Sonuç itibarıyla Bulgaristan'daki Türk azınlık, komünizm sonrası dönemde atılan bazı pozitif adımlara rağmen, halen risk altındaki bir azınlık konumunda olup, değişik düzeylerde yasal, ekonomik ve kültürel ayrımcılığa maruz kalmaya devam etmektedir. Bu durum, *ayrım gözetmeme* ilkesini net bir biçimde yaşama geçirmesi gereken AB'ye girmiş bir Bulgaristan'da ciddi bir tezat oluşturmaktadır. Bulgar yetkililer ayrımcılık sorununun giderilmesi bağlamında daha tatminkar adımlar atmalı ve farklılıkları bir tehdit olarak algılamak yerine, 21. yüzyılın gereklerine uygun olarak farklılıklarla ulus olma bilinciyle hareket etmelidirler.

Kaynaklar

ATASOY, Emin: *Bizden Olan Ötekiler: Asimilasyon Kıskaçındaki Bulgaristan Türkleri*, MKM Yayıncılık, Bursa 2011.

²³ John Burton, *Violence Explained*, Manchester University Press, Manchester and New York 1997.

²⁴ Donald L. Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press, Berkeley 1985, pp. 653-681.

²⁵ Johan Galtung, "Cultural Violence", *Journal of Peace Research*, Vol. 27, No: 3, 1990.

²⁶ Andrew Fitz-Gibbon, *Positive Peace*, Rodopi Publishers, Amsterdam, Netherlands 2010.

²⁷ Muzaffer Ercan Yılmaz, "Interactive Problem Solving in Intercommunal Conflicts", *Peace Review: A Journal of Social Justice*, Vol. 17, No: 4, 2005, pp. 443-447.

BURTON, John: *Violence Explained*, Manchester University Press, Manchester and New York 1997.

COŞKUN, Birgül Demirtaş: *Bulgaristan'la Yeni Dönem: Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri*, ASAM Yayınları, Ankara 2001.

CRAMPTON, Richard J.: *Bulgaristan Tarihi*, (çev.) Nuray Ekici, JeoPolitika Yayınları, Bursa 2007.

FENTON, Steve, *Ethnicity*, Blackwell, Malden, MA 2003.

FITZ-GIBBON, Andrew: *Positive Peace*, Rodopi Publishers, Amsterdam, Netherlands 2010.

GALTUNG, Johan: "Cultural Violence", *Journal of Peace Research*, Vol. 27, No: 3, 1990.

HOROWITZ, Donald L.: *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press, Berkeley 1985.

IBRYAM, Sema, *AB'ye Uyum Sürecinde Bulgaristan'da Değişen Azınlık Hakları Anlayışı ve Yükselişe Geçen Milliyetçiliğin Siyasal Tezahürü*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

JENKINS, Richard: *Social Identity*, Routledge, London and New York 2004.

KAFESOĞLU, İbrahim: *Bulgarların Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1985.

KARATAY, Osman, *Bulgarlar: Yitik Bir Türk Kavmi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.

KARPAT, Kemal H.: *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, İmge Yayınları, Ankara 2004.

ÖZLEM, Kader: *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri ve Türk Azınlık*, Dora, Bursa 2019.

PAZARCI, Hüseyin: *Uluslararası Hukuk*, 17. Baskı, Turhan Kitap, Ankara 2018.

RAYNER, Eric: *Human Development: An Introduction to the Psychodynamics of Growth, Maturity and Ageing*, Routledge, New York 2005.

SÖNMEZOĞLU, Faruk: *Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul 2006.

YILMAZ, Muzaffer Ercan: "Interactive Problem Solving in Intercommunal Conflicts", *Peace Review: A Journal of Social Justice*, Vol. 17, No: 4, 2005.

_____. *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Etnik Çatışmalar*, Nobel, Ankara 2007.

İnternet Kaynağı

Balgöç, " Bulgaristan Azınlık Raporu". <http://www.balgoc.org.tr/bilgi/bulgazinlik.html>, (20.10.2020).

Extended Abstract

The Discrimination Issue Toward The Turkish Minority In Bulgaria In The Post-1989 Era

Minorities are vulnerable populations that can often be subjected to oppression, assimilation, and discrimination within their countries. The term minority refers to groups that are fewer in number, non-dominant, and have characteristics that differ from the majority in a country. It is generally accepted in the literature that minority groups should differ from the majority in terms of one or more of language, religion/sect, or ethnic origin.

As minorities face discriminations, oppression and assimilation, minority rights have long been considered as part of human rights. Therefore, the prohibition of mishandle and mismanagement of minority rights have been worded in many human rights-related documents. As expressed, the “*principle of non-discrimination*” requires that any right set forth by legislation shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, color, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.

Regarding the Turkish minority in Bulgaria, it is the outcome of the First and Second World Wars. The borders of Balkan countries were delineated based on power sharing and the structure of populations was not taken into consideration. In Bulgaria, the Turkish minority comprises at least 10 % its population of eight million. From the 1950s until 1989, when Bulgaria’s communist administration collapsed, the Turkish minority suffered enormous pressure, such that its ethnic identity was denied, and the Communist Party attempted to assimilate it. When the regime changed in late 1989, the situation partially improved, especially once Bulgaria decided to become a European Union (EU) member state. It started to take more concrete steps in terms of human rights and minority rights within a very basic EU principle of non-discrimination. Accordingly, Bulgaria also ratified the European Convention on Human Rights on 7 September 1992. These developments cleared the way for EU membership in 2007, which was recorded as a crowning Bulgaria’s democratization and transition to the rule of law.

Bulgaria’s abandonment of communism and its turn towards the EU target undoubtedly brought positive developments that cannot be ignored for the Turks to exercise their minority rights. Likewise, since EU membership necessitates harmonization of Bulgarian law with EU law, it is logical to think that that there is no longer a critical minority problem in Bulgaria, as Bulgarian officials often state.

However, is this really the case? Is there no longer a Turkish minority problem in Bulgaria, which is integrated with the EU? Alternatively, is Bulgaria’s Turkish minority exposed to different policies of oppression and discrimination that are not as sharp as during the communist regime, but still make themselves obvious? In other words, to what extent has the principle of non-discrimination actually realized in Bulgaria? To address these research questions, this study focused on the Turkish minority living in Bulgaria since 1989, based on some face-to-face interviews, as well as relevant secondary data.

The findings of the study show that a certain degree of progress has been made in the positions of the Turkish minority in the post-communist period, but the minority still suffers some degree of legal, economic, and cultural discriminations.

As a full EU member, Bulgaria sees no major minority rights problems. Officials claim that Bulgaria has harmonized its domestic law with EU law in line with the Copenhagen criteria, particularly regarding legal discrimination. However, the real problem exists in practice. The persons we talked in Bulgaria argued that the

most prominent problem was not being accepted in critical public posts, such as police officers, and judges. Turkish minority citizens are not clearly preferred for these occupations and Bulgarian officials make excuses for this. Therefore, it seems that main problem is not legal but how laws are applied.

As for economic discrimination, unemployment in areas with dense Turkish minority populations is disproportionately high due to a lack of investment. Although this improved somewhat after Bulgaria became a full EU member, unemployment among the Turkish minority is still very high, although net figures are not available. A significant proportion of Turkish Bulgarians earn their living in mountainous areas, mainly through tobacco production, agriculture, and small-scale animal husbandry. Widespread poverty is immediately apparent in rural areas where Turks live intensely.

Finally, there is cultural discrimination, which can be expressed by excluding a minority group's culture or providing insufficient living space for minority culture. Both versions of cultural discrimination exist for the Turkish minority in Bulgaria. The persons we talked in Bulgaria claimed that Turkish culture was either implicitly or explicitly humiliated by Bulgarians and considered backward for not complying with the requirements of modern life. Inevitably, therefore, many Turks are excluded from popular social activities while prejudice about the Turkish minority is common. The second kind of cultural discrimination, namely insufficient living space for local Turkish culture, creates a difficult situation for Bulgarian Turks. The most serious problem is education in Turkish. While Turks in Bulgaria earlier gained the right to study Turkish, the proportion of courses taught in Turkish was reduced to one third in time, legally or practically.